

«Per a un novel·lista resulta més perillós el poder que t'afalaga que el que t'ignora o et persegueix»

Conversa amb Rafael Chirbes

Josep Bertomeu

Rafael Chirbes (Tavernes de la Vallidigna, la Safor, 1949) és a hores d'ara un dels més importants escriptors vius en llengua castellana. Ha estat traduït a quasi totes les llengües internacionals rellevants. Autor de nou novel·les —*Mimoun*, *En la lucha final*, *La buena letra*, *Los disparos del cazador*, *La larga marcha*, *La caída de Madrid*, *Los viejos amigos*, *Crematorio* i *En la orilla*— que han tingut una gran acollida per part del públic lector alemany, holandès, suec, etc., però una apreciació més aviat minsa per part del públic lector en castellà (tret de les dues darreres, *Crematorio* i *En la orilla*). El Premi de la Crítica o el Dulce Chacón atorgats a la novel·la *Crematorio* sembla que, per fi, obren un procés de reconeixement públic a Espanya de l'obra del nostre escriptor, ahora que s'ha vist consagrat definitivament a nivell internacional. Finalment, i de moment, *En la orilla*, a més de tornar a guanyar el Premi de la Crítica ha estat distingida amb el Premi Nacional de Literatura, en la vessant narrativa en llengua castellana 2014.

Però ja érem molts els que sabíem que Rafael Chirbes feia temps que formava part, per dret propi, d'aquesta petita plèiade de grans escriptors que creen una obra pròpia, aliens a les modes i als interessos comercials dels grups editorials que viuen sota l'aixopluc del poder. Escriptors compromesos només amb el treball ben fet. Un treball que s'anomena Literatura i que practiquen o han practicat autors com Rafael Chirbes, Herta Müller, Saragamo, Manuel Baixauli, Günter Grass, Joan Francesc Mira, o Murakami, entre altres.

Rafael Chirbes és amic personal meu des que teníem 17 anys, encara que les nostres famílies s'havien conegut tota la vida. El possible lector ha de comprendre que ens parlem de tu, no obstant fer-li preguntes complicades. Aquesta entrevista o conversa es va produir el passat 25 de desembre del 2014 al port de Dénia. Pujàrem a *La Panseta* (petit vaixell alimentat per energia solar) per anar a l'estació marítima de Baleària (una empresa de transport de viatgers modèlica per la seua implicació amb el territori i que ens comunica amb

les Illes). Allà, bevent cafès descafeïnats en una terrassa, encetàrem aquesta xerrada entre amics, mentre contemplàvem el Montgó, el castell de Dénia, tan superpoblat de pins, i les aigües encalmades del port que anaven adquirint tons daurats a mesura que el sol imposava la seua presència.

Tu que ets nat a Tavernes de la Valldigna sempre has parlat entre nosaltres en valencià. També em consta que ets una persona que s'estima molt el nostre País. Ara bé, tota la teua obra literària ha estat escrita en castellà o espanyol. Et resulta contradictòria aquesta situació?

La meua llengua familiar és el valencià, però no sé escriure'l. Com a tanta gent de la nostra generació, a mi ningú em va proporcionar cap llibre en valencià durant la primera infància. Més bé fou al contrari. A l'escola teníem prohibit parlar-lo. Hem estat una generació analfabeta en llengua materna. A tu t'ha passat el mateix. Fins fa poc temps, relativament, no t'has atrevit a escriure en valencià, a pesar que des de sempre l'has utilitzat normalment per a parlar i has viscut a Dénia, una zona de parla valenciana. En el meu cas, la situació és encara més complicada ja que als vuit anys m'envien a un internat a Àvila i, des d'aquella època tota la meua vida transcorre a Castella (Lleó, Salamanca, Madrid...). A València tan sols tornava durant la «mili» i per a veure la família. És cert que, en aquells anys, llegia escriptors valencians, mallorquins i catalans; els clàssics, Ausiàs (enlluernador antecedent del barroc), el *Tirant*, Jaume Roig (un meravellós prerabelesià i paravillonià), el saborós Vicent Ferrer, Lull, Turmeda... i també els del segle XX: Rodoreda i Pàmies, Pla, Villalonga, Fuster, Valor, Segarra, Ferrater, Espriu, Rosselló-Porcel... També després he llegit els més nous: Cabré, Joan Francesc Mira, Martí Domínguez, Ferran Torrent, Baixauli o el mateix Llach. I és evident que no els llegesc com podria llegir un autor francès o italià, ja que si la llengua materna sempre multiplica els ecos de cada sentit, quan a més a més es tracta d'una llengua en precari, com passa ací, a València, les paraules sembla que porten una càrrega sentimental suplementària. Però una cosa és llegir i una altra escriure. El castellà, durant gairebé mig segle, ha estat la meua llengua d'ús quotidià i, per descomptat, literària (com els va passar al polonès Conrad i al rus Nabokov amb l'anglès). Em sap greu no poder escriure en valencià (se me n'ha passat l'arròs) encara que reconec que fer-ho en castellà, una llengua apresada, té per a mi els seus avantatges, em refreda la mirada, em permet certa distància i no donar quasi res per suposat en les paraules que utilitze. És cert que als meus llibres moltes vegades es contenen en castellà coses que se suposa que han succeït en valencià i, paradoxalment, alguns dels personatges, per exemple de *La buena letra*, a penes entenen el llenguatge en què els narrava. Durant el trajecte es perden unes coses, però se'n poden obtenir unes altres amb l'exercici de reelaboració literària. He intentat mostrar el meu punt de vista sobre el tema en un text titulat «De lugares y lenguas» que apareix al llibre *El novelista perplejo*. Quan l'any 2000 vaig venir a viure a Beniarbeig, i el valencià es va convertir en la meua llengua d'ús permanent, vaig patir moments de tensió amb mi mateix per escriure en una llengua que no parlava cada dia, a més a més connotada en ocasions amb polítics autonòmics indesitjables. He acabat acceptant-ho. Quan de vegades els actuals governants d'aquesta martiritzada

terra nostra insulten la meua intel·ligència parlant en un castellà *xulesc* —el Fabra tancant la televisió pública!— em retornen a aquell franquisme que cridava: *hable usted en cristiano!* Llavors, m'agenolle i pregue a San Juan de la Cruz, a Machado, a Aub, a Galdós (a Quevedo no, tot i ser el millor, el més admirable escriptor, era una persona molt dolenta) i em dic a mi mateix que el castellà no és propietat dels hereus ideològics de la Falange i de les Jons que en aquests moments governen a Madrid i a València, sinó que es tracta d'una llengua meravellosa que parlen milions de persones a les dues vores de l'Atlàntic, i amb una història habitada per escriptors d'Espanya i de fora als quals admire: Díaz del Castillo, Rulfo, Carpentier, Asturias, Ribeyro... per parlar de llibres transatlàntics. Quan una altra part d'aquests mateixos governants insulta la meua intel·ligència i em rebolica l'ànim parlant en un valencià *xulesc*, gairebé tan altiu com ignorant, hereu de la mateixa Falange i de las Jons que els altres, ni tan sols necessite encomanar-me a ningú: sé que la llengua que parlen no és la meua, ni la de la meua família i amics, ni en la que han escrit March i Martorell, que eren de la Safor, veïns meus.

M'agradaria que ens comentares alguna cosa sobre dues experiències juvenils: la teua etapa com a llibreter a Madrid, i la posterior estada a Marroc com a professor d'espanyol.

Als primers setanta, els llibrers tenien alguna cosa de guia espiritual i els comercials que distribuïen la producció de les editorials sovint coneixien el fons que representaven, et recomanaven un llibre o un altre, i el llibreter llegia, o almenys fullejava i s'informava sobre els llibres que exposava a l'aparador, i així intentava ser útil a cada client. Això em va passar en una llibreria especialitzada en història, com Marcial Pons, però també en llibreries generals com La Tarántula i Futuro. A més a més, com sota Franco quasi qualsevol que sabés llegir era un sospitós, les llibreries foren centres de reunió i agitació i tenien les seues cambres privades amb els llibres prohibits, entre els quals no faltaven els de Neruda, el resum de la *Història d'Espanya* de Pierre Vilar, els del Ruedo Ibérico, i els de Lenin, Trotski, Stalin, Rosa Luxemburg, Gramsci, i molts altres marxistes i marxians, però també les novel·les de Henry Miller, de Sade o el que fou un dels *best sellers* de la clandestinitat, *Si te dicen que caí* de Juan Marsé.

Sobre la meua estada a Marroc, no sé que dir-te. Hi vaig fer classes de literatura espanyola i d'història d'Al Andalus, sense saber àrab, en la Universitat de Fes, que fou caserna de Patton durant la Segona Guerra Mundial. Tenia molt de temps lliure, així que vivia en un poble a 30 km. Vaig estar-hi una mica més de dos anys, i jo crec que des de llavors s'accentuà encara més el meu gust per la soledat i l'aïllament. En teoria sóc un ésser profundament urbà, m'agrada la gent, l'arquitectura, les arts, el cinema, la pintura, el camp no m'interessa gens (o molt poc), però, si mire cap enrere, descobrec que, durant els últims anys de la meua vida, a més dels dos que vaig passar al Marroc, n'he viscut uns altres dotze en una població extremenya de tres cents habitants i en porte quinze a Beniarbeig, no al poble, sinó sota el pic més alt de la Segària. Si a això li afegim vuit anys d'internats, que foren soledat en grup i vida de clausura en un espai tancat... És a dir, que això de la urbanitat, la política, la cultura, el sexe, la droga i el rock and roll, encara que va semblar inacabable, em va durar un sospir.

Quin record mantens dels teus anys de periodista de viatges i crític gastronòmic a la revista Sobremesa?

És cert que durant vint i tants anys vaig treballar en una revista de viatges i gastronomia que m'obligava a abandonar l'aïllament. Ara que, al marge de la feina, en la meua joventut sempre m'havia atret molt viatjar per curiositat, per conèixer, així que quan em contractaren per a la revista, jo ja havia fet unes quantes voltes. Avui puc assegurar que cada vegada m'agraden més les coses llegides i m'avorreixen i em fan fàstic les viatjades i les viscudes. Per exemple, si vaig a París a presentar un llibre, o alguna cosa així, on millor m'ho passe és al llit de l'hotel llegint coses que tenen a veure amb París (una biografia de Lluís XIV, l'últim llibre de Modiano, una guia sobre l'arquitectura parisenca de finals del segle XX). Sent que, aleshores, la ciutat corre per les meues venes i en forme part. Clar que també mire d'eixir alguna estona i fer una volta per a posar-me en situació, i creure'm el decorat. Com a París plou molt i fa molt de fred passege un parell d'hores, i després tornes corrents a assecar-te i a escalfar-te a l'hotel... Bé, això no és del tot veritat, segueix caminant molt per les ciutats que m'agraden, inclosa València, però he perdut l'excitació del viatge, ho veig més com una obligació, com un tràngol que cal passar, encara que una vegada arribe a la destinació en gaudisc, més o menys.

Treballar a la revista *Sobremesa* em va permetre escriure en premsa sense haver d'opinar sobre política, o mirar de surar-hi, que era el signe dels temps quan vaig tornar del Marroc. També volia allunyar-me de qualsevol ambient literari. Estava per una altra cosa, que si et dic la veritat no sé quina era. *Sobremesa* em va establir laboralment: els treballs que la precediren, durant els tres o quatre primers anys de la dècada dels vuitanta tan sols els vaig poder aguantar dos o tres mesos, ja que em veia obligat a fer coses que no m'agradaven —per raons polítiques, o per escrúpols morals, o perquè no coincidien amb la idea que jo tenia de mi mateix. Vaig creure, fins i tot, que jo era un home inestable. *Sobremesa* em va guarir del complex. Va refermar la meua passió per la geografia, per la història. Vaig poder estudiar la història dels productes gastronòmics, dels hàbits alimentaris, de la cuina, els paisatges on es criava el cafè, les taronges, les ostres o les pulardes. Aprendre dels avatars de la vinya i l'elaboració dels vins fou una altra cosa magnífica. Em va agradar conèixer gent que treballa i fa coses que moltes vegades consumim, sense apreciar-ne el valor i sense fixar-nos en la importància que tenen els productors que volen fer les coses ben fetes: gent que cultiva cafè, pesca bacallà o tonyina, recull trufes, cultiva ostres o musclos, o taronges, o arròs, i sap distingir la qualitat i s'esforça per aconseguir-la, de vegades amb grans sacrificis. Saber que, en cada cullerada que mengem, hi ha un esforç humà que cal respectar, i distingir el que és bo, l'honest, el que està ben fet, i destriar-ho d'allò dolent, de l'estafa, és important en la formació moral del nostre temps. I ens ajuda a la rebel·lió contra el domini dels grans imperis de l'alimentació, les transnacionals, aquests gegantins productors de fem destructiu —et recomane, sobre aquesta qüestió, el llibre de Miguel Ángel Asturias *Hombres de maíz*. En *Sobremesa* vaig guanyar-me la vida escrivint durant vint i tants anys sobre això. Mai no podré agrair-ho prou. Fou un miracle, perquè, a més a més, l'editor em va permetre que la

revista fóra literària, és a dir, que estigués ben escrita, i que els articles foren llargs, reflexius i no morralla comercial, o pura frivolitat. Vaig poder cridar com a col·laboradors gent com Vázquez Montalbán, Carlos Barral, Felix de Azúa, Javier Tomeo, el filòsof Diego Núñez, que sabia molt de vins... l'erudició la posava el savi bondadós Martínez Llopis, i la il·lustrava una persona brillantíssima, que dissortadament morí molt prompte, César Bobis, i hi treballaven també excel·lents fotògrafs, com Antonio de Benito. Si afegeixes que per aquella època encara m'abellia molt viatjar, tindràs una idea del que la revista va suposar per a mi. La geografia fou la meua passió d'infància i joventut, i gràcies a la revista vaig poder escriure articles sobre ciutats —de fet, dos llibres meus sortiren d'aquella experiència: *Mediterráneo* i *El viajero sedentario*—, sobre territoris, i vaig poder visitar els grans restaurants i beure els vins més extraordinaris —fins i tot vaig escriure una guia de vins espanyols que no està malament—, cosa que, amb la meua ajustada economia, mai no m'hauria pogut permetre. També em va servir per a saber que hi ha coses cares i extraordinàries, però que si no les tens, tampoc passa res. És a dir, l'experiència m'ha servit per a donar un pas més cap a l'ascetisme i em permet viure sense desitjar.

Quan decideixes dedicar tot el teu temps a ser novel·lista?

Sempre, des que tinc memòria, vaig voler escriure, i tots els treballs els he mantingut amb la mateixa idea, buscar professions que no m'absorbiren l'energia necessària per a escriure, encara que, després, a l'hora de la veritat, escric a empentes i rodolons, i puc passar-me mesos paralitzat, incapaç de polsar una tecla, però és culpa del meu caràcter poruc, dubitatiu, fràgil flor de té, culpable que no escriga ni una línia durant setmanes, no em centre, passe mesos i mesos sense poder agafar una estilogràfica, donant voltes com un llop engabiat... però la culpa és meua, de la meua fragilitat, i no de les condicions.

La crítica literària t'ha considerat com un escriptor realista i social. Estàs d'acord amb la ubicació que t'han assignat? No has estat temptat mai per qüestions més intimistes? O per la novel·la històrica? O per altres gèneres literaris més de moda? La novel·la negra... la novel·la eròtica...

No sé si sóc social o realista: sóc novel·lista. Max Aub deia que els problemes de realisme o irrealitat en literatura li importaven un rave, que el que importava era la llibertat i la justícia. Ho firme, això, jo intente contar el meu temps, escriure sobre el que veig i m'ensorra; contar d'una altra manera el que m'adone que em conten d'una manera enganyosa; mirar des d'on mira la gent que no té el poder sinó que el pateix, i retratar el que es veu des d'aqueix lloc, i també retratar els que sí que tenen poder i fan patir els altres. Desemascarar el seu llenguatge fals. I contar això exigeix un esforç de creació literària, perquè què contes i com ho contes és el mateix, si no fas aportacions literàries el teu treball no va més enllà del tòpic: cada temps ha de buscar el lloc on ser contat, el seu llenguatge, la seua nervadura, la seua manera. Jo sempre dic que la literatura que m'interessa és la que mostra com funciona el mecanisme del món; que una bona novel·la és com aquelles maquinàries amb les quals jugaven els xiquets, els *meccanos*, un món petit que mostra els engranatges del món gran. L'assumpte del fons

i la forma en literatura és una discussió inútil. Si contes d'una manera, contes alguna cosa diferent que si ho contes d'una altra manera, i això és el perquè de la lluita per l'excel·lència literària, la forma que permet capturar els mecanismes del món. No es tracta d'escriure frases molt boniques, sinó de capturar la màquina gran en la teua maquineta de paper i tinta. En aquesta batalla ha transcorregut la meua vida i no sé si l'esforç mereix el resultat; estic poc dotat per a la lluita per la vida i escriure sembla que m'ha donat un cert sentit vital. No m'agrada jugar a les cartes perquè si perd em sent com un imbècil a qui estafen, i si guanye com un poca-solta que furta. No m'agrada competir, lluitar pel poder, barallar-me. Per això escric. Per això continue barallant-me amb mi mateix. És la manera que tinc per a seguir vivint sense tenir la impressió que sóc un imbècil a qui estafen ni un explotador, per fer-me la il·lusió que em salve d'alguna cosa, del fang, de l'egoisme que tot ho ocupa en el joc de la vida, i ens ofega. Sé que és mentida, que escriure no salva de res, però quan escric m'ho crec perquè estic convençut de la capacitat de resistència d'un bon llibre.

De les teues novel·les en prefereixes alguna respecte a les altres? O al contrari, hi ha alguna que hauries preferit no publicar-la?

No tinc novel·les preferides. A temporades sembla que t'apropes més a una que a una altra. En general, sóc propens a oblidar-me dels llibres que he escrit. Tinc una memòria molt fluixa. Els lectors em pregunten pels meus personatges i jo no sé què respondre'ls, ja que a aquestes altures se m'han oblidat la majoria, i no sé qui és Pere o Andrés; però si ni tan sols sé molt bé qui sóc jo, ni me'n recorde del que vaig fer fa dos dies! És alarmant la velocitat amb què últimament perd la memòria! Sí, hi ha novel·les que no he volgut publicar perquè no acaben d'agradar-me, i clar, si quan l'acabes no t'agrada una novel·la que has escrit, imagina el que pot passar-te deu anys després. N'hi ha una que no m'abelleix que es reedite, perquè no l'acabe de veure. La gent em diu que està bé, que és molt premonitòria, però jo la veig sobreescrita, passada d'intenció, potser volia dir massa coses, em va perdre un excés de voluntarisme.

Com construeixes les teues novel·les? Les planifiques a fons abans d'escriure-les?

Les novel·les les busque, les tantege, les persequisc, vaig avant i enrere, talle, esborre, canvie, torne a començar... enganxe, munte i desmunte, el mateix amb les llargues que amb les que a penes tenen cent pàgines de lletra grossa. Sóc molt poc endreçat, i sempre comence des d'un pou negre i a força d'intents va fent-se la llum. Ni tan sols sé el que vull contar mentre escric, vaig descobrint-ho a mesura que avança. Amb això —ho he dit moltes vegades— sóc molt prouistià, aprenc del que escric a mesura que escric.

Durant mot de temps la teua obra literària fou més coneguda i valorada a Alemanya que a Espanya. Com t'ho expliques?

No ho sé. Potser foren anys en els qual s'havia imposat una idea sobre la transició espanyola i el postfranquisme que no coincidia amb el que oferien les meues novel·les i, per

això, resultaven antipàtiques. O a ningú l'interessava plantejar-se mirar el país des del lloc on jo el mirava. Ara, amb la crisi, el relat predominant s'ha esfondrat, la gent descobreix que foren aquelles pluges les que portaren aquest fang, i tot el món sembla que s'ha tornat més crític o disconforme, i això els ha concedit una segona vida a les meues novel·les, han trobat el seu públic. A Alemanya jo crec que contribuïren al seu èxit les opinions favorables del prestigiós Reich Ranicki en la televisió. Fou molt estrany que un llibre meresquera elogiés apassionats, i quasi impossible que repetira tres vegades un autor en aquell programa que s'anomenava «Les quatre estacions». Això i que, la veritat, els crítics dels periòdics alemanys foren gairebé des del primer moment molt generosos. Potser allí el que contava trobà el seu moment. De fet, allí hi hagué crítics que feren una lectura política de la meua primera novel·la, *Mimoun*. I alguna raó tenien.

Ara que t'ha arribat l'hora del reconeixement, sobretot per les novel·les Crematorio i En la orilla, què penses de les teues primeres obres, Mimoun i La buena letra, que a mi em van semblar extraordinàries en aquell moment, i també a hores d'ara?

Ja et dic que no sé que pensar dels meus primers llibres. Ni dels primers ni dels últims. Tinc una gran inseguretat respecte a tot el que faig. Segurament, aquells primers, que per l'extensió són més *nouvelles* que novel·les, em van permetre un major control sobre els elements, un treball més polit, d'orfebreria, mentre que les novel·les posteriors, que són novel·les llargues, tenen més daltabaixos: per molt que t'esmeres, en un llibre de tres-centes o quatre-centes pàgines és així... Encara que això em fot, m'agrada tenir consciència de la càrrega del llibre, i mire de controlar les novel·les, i tensar-les en la mesura del possible. També és cert que de vegades pot resultar més fàcil que s'enfonse un llibre curt que un de llarg. Qualsevol caiguda de tensió pot enfonsar-lo.

Coneixes l'obra dels escriptors actuals que s'expressen en llengua catalana? I si és així, l'interessa algun autor especialment?

He llegit amb gust David Castillo, Emili Teixidor, Jaume Cabré, Carme Riera, Quim Monzó; i entre els valencians Manuel Baixauli, Josep Píera, Joan Francesc Mira o Martí Domínguez. Però és injust anomenar-ne uns i d'altres no. En qualsevol cas, no seguisc el dia a dia de les novetats. Llegesc i rellegesc molts llibres antics, o vells, o eterns. Podem dir que estic mitjanament informat.

I en llengua castellana quins escriptors vius capten la teua atenció? Quins penses que estan a l'altura d'una tradició literària tan important?

El mateix, estic mitjanament informat sobre els novel·listes que escriuen en castellà, llevat dels que ja s'han convertit en clàssics, com Marsé, Zúñiga, o el recentment mort Ramiro Pinilla. M'agraden els bons llibres de Pombo, admire la ràbia i la prosa extraordinària de Miguel Sánchez Ostiz, i entre els més joves que jo hi ha veus interessantíssimes, i, no cal dir-ho, hi ha tots els nous llatinoamericans.

L'anomenada Transició política protagonitza algunes de les teues novel·les: Los disparos del cazador, En la lucha final, La caída de Madrid, Los viejos amigos. Es pot afirmar que profetitzaves l'actual desafecció de la societat respecte d'aquella Constitució que no acontentava ningú? Una societat envellida i desenganyada que té la sensació que li han pres el pèl...

No crec que fóra profetitzar, més bé em sembla que el descontentament i la incapacitat per a adaptar-me a l'Espanya sorgida del franquisme em van fer mirar les coses des d'un lloc diferent del que havia estat el relat dominant durant tots aquells anys. Hi havia molta gent que mirava des del mateix lloc que ho feia jo, però la seua veu no tenia repercussió. Sé que tu mateix durant tots aquests anys has pensat alguna cosa semblant al que jo explique en les meues novel·les. Crec que tens raó quan parles d'un país que sent que li han pres el pèl i que damunt l'han arruïnat. Però no és convenient acceptar sense més els cops de pit i les declaracions d'innocència. En algun lloc he escrit que el cínic de González —Felipe, per descomptat— li va oferir al país un pacte: oblit i submissió a canvi d'un fantàstic desenvolupament, és a dir, diners i benestar, i el país ho acceptà. Tan sols cal veure el que han fet amb totes les grans masses camperoles d'Andalusia i Extremadura convertides en gossos de presa dels polítics, que els amollen les deixalles; el que feren amb la potent esquerra catalana —ah, aquells anarquistes i comunistes de totes les tendències que pul·lulaven a Barcelona (la Rosa de Foc que il·luminava el món), *ubi sunt?*— desfeta pels pactes entre felipistes i pujolistes, els Serra, Montilla, Maragall, Mas i Cia, i els sindicats, inclosa la gent del PSUC. Fins acabar sent agents d'un pacte que ha convertit la que fou esquerra revolucionària en serva del projecte de país d'una família de tramposos.

Si en l'actualitat el pacte s'ha trencat no ha estat perquè la gent tinga més consciència moral, sinó perquè resulta que els diners que els van oferir han resultat ser una pluja de paperets de colors, i el desenvolupament una estafa, i tenim la sensació que s'ha començat a viure pitjor que als franquistes anys seixanta, amb més pobresa i inseguretat de cara al futur. El país ha descobert que es va vendre la dignitat, i la legitimitat que es guardava en la memòria dels qui foren derrotats per la guerra, a canvi d'unes quantes monedes falses. Es deixaren desarmar intel·lectualment, i clar, quan et desarmen t'esclavitzen. A la fi la transició ha estat el triomf de l'oligarquia de sempre enriquida amb les aportacions dels nouvinguts. Els de baix es deixaren furtar la memòria de la resistència, i sense ella, perderen qualsevol possibilitat d'autodefensa.

En poques paraules, quina opinió tens de la situació política i social actual, tant respecte a Espanya, com a Catalunya, i sobretot al País Valencià.

Acabe de dir-ho: la vella oligarquia es va retenir amb la Transició, i va trobar nous administradors. S'apropriaren dels mecanismes del poder, i s'ha impedit als de baix qualsevol possibilitat d'intervenció. Fa anys que intente contar-ho amb els meus textos. I si em parles de la Comunitat Valenciana et parlaré d'una tragèdia quasi atòmica: s'ha destruït i saquejat l'agricultura, la indústria, el territori, les finances, s'ha depreciat la llengua, la seua identitat (o com es diga). No hi ha hagut institució que no haja estat mossegada per la corrupció i la inèrcia —la fira, el port, les caixes d'estalvis, el Palau de les Arts, els estudis de cinema

(aqueixos que Coppola diu que són els millors del món, i estan pensant a vendre'ls per a fer-hi casinos i urbanitzacions barates per als xinesos).

Respecte al procés d'independència de Catalunya, he dir en primer lloc que em pareix obvi que cada poble ha de triar el seu destí, i si la majoria dels catalans volen crear un estat propi, doncs què es pot fer —això s'anomenava el dret dels pobles a l'autodeterminació. Però com que són importants el com i el quan, hi he d'afegir que em sembla poc afinat el moment triat per l'independentisme per a exigir la segregació de la regió més rica de la resta d'Espanya. No és estètic que es faça quan el mercat nacional fins ara captiu i que tants beneficis ha proporcionat i tanta mà de obra barata ha aportat, està exhaust i manca d'interès econòmic. El vell graner avui resulta un llast, doncs ens n'anem. Home, tampoc és això! Com saps, no sóc nacionalista. Però, com a parlant d'una llengua minoritària t'assegure que m'ofèn qui ofèn i castra la meua llengua materna, qui menysprea les maneres de viure de la gent entre la qual vaig nàixer i vaig aprendre a caminar i parlar. I no suporte que vinga un espanyolista a dir-me que parle en cristià ni als voltors que cauen sobre aquesta comunitat per a saquejar-la, ni aqueix aire de superioritat amb què ens miren als que parlem valencià en molts ambients. Ací no passa com a Catalunya on el català és una llengua de prestigi, a València (com a Galícia) segueix sent una llengua de poble, inferior. Però he d'afegir que tampoc aguante les quadribarrades, les colles, les falles i les calçotades, i em saturen la samarreta, la dolçaina i el tabalet. És que quan m'adone que tots estan d'acord en alguna cosa jo tendisc a portar la contrària. En realitat, no suporte l'autosatisfacció de sentir que pertanys a un grup que se suposa diferent i superior pel motiu que siga. M'embafa sentir-me d'alguna cosa o d'algú, carregat de raó. Crec en aqueixa incertesa que provoca l'absència de fronteres.

Al marge del tema sentimental, en la cosa nacional hi ha qüestions econòmiques, és clar, i molt justes, sobretot des que a l'Estat de les autonomies cada comunitat té la seua pròpia caixa forta, que intenta reomplir fins a la sacietat en detriment de les altres, i el que els arriba a uns no els arriba a la resta. Filibusterismes autonòmics. En el discurs del nacionalisme, a més de la queixa contra un nacionalisme espanyol ranci i els seus símbols i murgues, s'expressa el disgust per un repartiment injust de les inversions estatals, que casualment perjudiquen l'arc mediterrani. La cosa mereix anàlisi, clar que sí. Si a això hi afegim una burla centralista per a que semble que et fan un favor quan et deixen parlar la teua llengua i mostrar les teues pròpies murgues, s'entén que molta gent està que trina («Fotre, damunt que li pague encara em mira per damunt del muscle eixe tio, i presumeix de carreteres collonudes, té ous!»), i ho dic des de València, la comunitat pitjor finançada d'Espanya. Però això és un problema de lluita pel poder entre territoris, que ha aparegut perquè —ja ho he dit— cada autonomia ha acabat sent un vaixell pirata en perpètua pràctica del cors. La meua idea del país és que aquestes qüestions han de corregir-se en un sentit diguem-ne federalista —ja t'ho dic, unió de repúbliques soviètiques. Un fons mínim comú —serveis socials, sanitat, educació— i per a la resta, que cadascú se les componga. Que no vinguen uns que reben més del que aporten presumint que ells regalen ordinadors als seus xiquets, mentre els que aporten més, tenen els xiquets en contenidors. Conec el tema, he viscut en molts llocs d'Espanya i veig diferències

irritants. Però la meua sensibilitat política i social té més a veure amb la lluita de classes que amb l'enfrontament entre pobles —ací torne a la federació de repúbliques soviètiques o com vulgues dir-li—, estic més amb l'internacionalisme que amb el nacionalisme. És cert que el franquisme va corrompre la paraula Espanya, i encara em costa pronunciar-la, i continue tenint prevenció amb la bandera de l'estanc i el xim-xim del *Viva Espanya!*, *Alzad los brazos hijos de...* —la veig en les novel·les de Max Aub entrant al port d'Alacant, a sang i foc—, però no m'oblidge que Espanya no és ni Franco ni Millán Astray, ni Arenas ni Cospedal: aquests són els hereus —alguns en sentit estricte— de l'Espanya que es va enfrontar amb la meua, la de Machado, Aub, Azaña, Miguel Hernández, i tants i tants d'altres, els de l'exili, el meu estimat basc-americà Blanco Aguinaga, que deixà Irún amb dotze o tretze anys, Gaos, Cernuda... la que va inspirar a César Vallejo el poemari magistral que és *España, aparta de mi este cáliz*. I quan llegesc la paraula *España* escrita per la ploma de Vallejo m'emociona. És l'Espanya que defensaren, fusell en mà, mon pare i el teu —que, per cert, fou company de presó del meu oncle—, aquells ciutadans que hagueren d'abandonar la seua professió per defensar el front de Còrdova o de Terol, herois al seu pesar, com molt bé ho ha contat ton pare en les seues memòries de guerra i presó. Era el seu país. L'Espanya d'Amat Granell, el militar republicà de Borriana, que fou el primer que entrà al París ocupat pels nazis amb vehicles cuirassats que s'anomenaven *Guernica*, *Teruel*, *Santander*, *Don Quichotte*, *Madrid* i *Cap Serrat*. Ja sé que costa fer-se a la idea, però Madrid no és Esperanza Aguirre ni Aznar: és la ciutat heroica que fou martiritzada i bombardejada durant tres anys i que tot el món lliure va contemplar amb admiració. Ah, i Franco i Rajoy són fills d'una nacionalitat sotmesa, gallecs, per a desgràcia de Castelao, Rosalia i els meus amics del Bloc! He estudiat història, i encara que vaig perdent la memòria, hi ha coses que no se m'obliden ni estic disposat a oblidar. Es va afusellar a Montjuic, a Paterna i a Badajoz, i més que per qüestions de pàtria, per qüestions de classe. Alerta: la burgesia catalana aplaudia la llei de fugues aplicada als anarquistes i la immensa majoria aplaudí amb les orelles l'entrada de Franco a Barcelona. Com la de Madrid, és clar, i com la de València. Als valencians ens qualificaren de províncies traïdores. Margarita Mariscal, la que fou ministra de Justícia d'Aznar, és filla de don Jaime Mariscal de Gante, membre del Tribunal d'Ordre Públic que em condemnà per subversiu en temps de Franco. Són moltes coses que cal tenir en compte. No puc imaginar viure en un país on no estiguen Barcelona, Bilbao i Vigo, per dir alguna cosa: viuria com una mutilació personal que Rosalia de Castro, Blas de Otero o Gabriel Aresti estigueren a l'altre costat del molló.

Ara, després de dos Premis de la Crítica rebuts per Crematorio i En la orilla, has estat guardonat amb el Premi Nacional de Narrativa espanyola que atorga el Ministeri de Cultura, representat pel senyor Wert, per la segona, per En la orilla. Tu tens fama d'escriptor rebel, contestatari i d'esquerres. Ens ha sorprès una mica a alguns seguidors inicials de la teua obra que acceptares el Premi, i més quan altres companys de diferents especialitats hi han renunciat. Voldries explicar-ho?

Quan em comunicaren que la meua novel·la *En la orilla* havia obtingut el Premi Nacional de Literatura, després de les primeres sensacions d'alegria m'assaltaren els dubtes respecte

de si havia d'acceptar-lo o havia de rebutjar-lo com —en un digne gest de censura respecte el govern actual— han fet altres premiats. Com que es tracta d'una distinció promoguda pel Ministeri de Cultura espanyol, tots suposem que arriba amb un suplement de càrrega política, i tots els que em coneixen saben que sempre he fugit del contacte amb el poder, en qualsevol de les seues manifestacions. Tota la vida he pensat que un discret apartament beneficia la independència dels meus llibres. Per sort, un escriptor pot exercir la seua tasca sense haver de posar-se al servei de ningú: per a fer una novel·la, fins i tot una gran novel·la, no cal res més que la punta d'un llapis, un munt de paper i una taula. Amb aquest instrumental, un bon escriptor pot posar en peu un exèrcit de milers de soldats en un sol rengló. Pot posar un país sencer en un llibre. Per això, per l'extrema llibertat que permet l'art d'escriure, el meu treball no pateix els embats de la política social o cultural, no depèn per a res de les decisions dels polítics, com els succeeix a altres companys artistes, músics, editors, cineastes, treballadors de l'audiovisual, actors i productors de teatre, per als quals, sense suport de les institucions, resulta impossible sobreviure en un món dominat per les grans transnacionals.

De fet, sóc de l'opinió que per a un novel·lista resulta més perillós el poder que t'afalaga que el que t'ignora o et persegueix. Així que si he acceptat el premi no és perquè li demane empara a ningú, ni aspire a un reconeixement fora del que rep dels meus lectors, ni molt menys perquè estiga d'acord amb la política d'un govern que mostra una altiva manca de sensibilitat cap als de baix, metre es comporta com un criat servil dels seus veritables patrons, els lobbys dels diners. El mateix dia que vaig rebre el premi li vaig dir a algun periodista que, paradoxalment, des del Ministeri es guardonava un llibre que parla d'ells, dels que han desfet aquest país amb la seua voracitat, amb el seu orgull; de tota la desesperació que la seua bulímia —i la dels qui els han precedit en aqueixa olla podrida de la Transició— ha inoculat als personatges del llibre.

El que vull dir és que no he acceptat ni per acord amb un govern del qual em situe als antípodes, ni per un partit que, en la Comunitat Valenciana, ha dut a terme una política que frega l'extermini cultural. Ho he acceptat per respecte a un jurat en què han participat persones que aprecie per la seua dignitat, i també, per què no dir-ho, per celebrar l'alegria que els ha causat als meus amics i familiars, a tants lectors que m'han cridat emocionats, celebrant-ho com si els ho hagueren donat a ells; per la satisfacció del meu editor Jorge Herralde i dels treballadors de l'editorial Anagrama, pels editors estrangers, pels meus traductors, per tota la gent que treballa a favor dels meus llibres i se senten premiats amb mi. Mai he mogut un dit per aconseguir un premi, ni he buscat compromisos ni relacions amb cap dels poders, literaris ni polítics. I perquè així, càndidament i net de culpa, rep com ploguda del cel aquesta distinció que compartisc amb Ramón J. Sender, que escrigué *Imán*; amb Juan Marsé, que va escriure *Si te dicen que caí*; amb Ramiro Pinilla, autor de *Las ciegas hormigas*; amb Carmen Martín Gaité, autora d'*El cuento de nunca acabar*, o amb Manuel Vázquez Montalbán que escrigué *El pianista*. Tots ells han estat i són mestres meus. I jo em sent orgullós perquè el meu nom aparega al costat dels seus. Ni puc ni vull renunciar a un honor semblant. I pense que no he de sentir-me incòmode, ja que, enfront del fràgil i passatger

poder d'un ministre o d'un govern, tinc la força permanent que emana dels escriptors que m'han precedit —parle de la literatura, de la paraula que se sosté per ella mateixa en la seua grandesa i en la seua fragilitat. Ho he acceptat perquè els governs que dominaven el poder en el moment en què es concediren els premis a aquests mestres —els del bienni negre republicà, els del cínic González, els de l'il·luminat Aznar, els del fals benvolent Zapatero— han passat a la història com passa un malson, igual que passarà el dels senyors Rajoy-Wert, trist malson d'uns anys, mentre que quedarà la paraula dels nostres escriptors. Ho he acceptat perquè vull dir-li al poble espanyol que aquest premi és seu, perquè s'anomena nacional i no governamental; és més, que és obligació seua defensar-lo, lluitar perquè no se l'apropie cap govern, i que, per això, els espanyols han de vigilar a qui se'ls concedeix, vigilar la nostra obra amb la cura amb què es vigila el que és propietat particular, com han de romandre a l'aguait en tots els assumptes de la nació, que és sols seua.

En aquest sentit he de confessar-te que em sorprèn la teua pregunta, perquè, pel que et conec, crec que mai se t'hauria acudit preguntar-li al nostre admirat senyor Savall —qui, en un gest que respecte, rebutjà el Premi Nacional de Música d'aquest mateix any— per què, en canvi, es deixà imposar la Medalla d'Or de la Generalitat com si el senyor Mas, veritable trituradora dels drets socials a Catalunya, meresqués algun respecte superior. O és que et mereix més respecte el poble català representat per l'entelèquia de la Generalitat que el poble espanyol representat per l'entelèquia del Govern d'Espanya? Ja m'explicaràs les diferències que, com sóc curt, no acabe de veure. A més a més, en els instants en què no sabia si renunciar o acceptar acabà de decidir-me l'aspecte econòmic: em va agradar molt poder robar-li al minso pressupost d'aquest govern —que es preocupa més de la riquesa dels bancs que de la felicitat del seu poble— uns pocs diners. Quan dubtava si acceptar el premi, vaig pensar que no podia negar-me a rebre aqueixos vint mil euros que tan bé li vindran a la Casa de Caritat de València, institució que a un marxista li sembla de nom molt lleig, però rere la qual s'amaga un centenari menjador que, com en la meua novel·la, està ple de personatges creats per la política governamental de capatassos de lobbys, un lloc que tos els dies s'ompli de persones a qui el poder tracta com a draps i a qui, amb el meu llibre, amb aquestes paraules i amb el meu gest, anime a lluitar contra els qui arrabassen la seua dignitat. □

Josep Bertomeu Moll (Dénia, la Marina Alta, 1950) ha estat mestre, activista polític, llibreter i bibliotecari. Però sobretot ha estat i és un lector atent. A hores d'ara practica la crítica literària a revistes com *Caràcters* i *L'Aiguadolç*.